

прегледни рад
достављен рад: 22.11.2022.
прихваћен за објављивање: 15.12.2022.
УДК 340.134:343.2/.7(497.11)"1804/1813"

Др Урош СТАНКОВИЋ *

КРИВИЧНОПРАВНА ТЕРМИНОЛОГИЈА У ДРЖАВИ ПРВОГ СРПСКОГ УСТАНКА

Апстракт

У раду се анализира терминологија општег дела кривичног права коришћена у држави Првог српског устанка. Употребљавани изрази биће разврстани према институтима које означавају. Аутор ће назначити којем од језичких слојева термини припадају и понудити објашњења њихове морфологије и етимологије. Уколико су у питању туђице, биће изнета претпоставка о њиховом могућем путу до српског језика.

Кључне речи: Први српски устанак, правна терминологија, кривично право, општи део кривичног права, народни језик, славенизми, туђице.

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Доба Првог српског устанка је време упоредног постојања три варијанте српског књижевног језика – рускословенског, славеносрпског и народног. Тај паралелизам можда се нигде није испољио јаче него у краткотрајној устаничкој држави. Према нашем мишљењу, два су основна разлога за то: 1) у Србији су се током Првог устанка нашли различити профили писмених људи – од писара устаничких старешина до српских просветитеља из Хабзбуршке монархије, који су се служили различитим варијантама књижевног језика; 2) постојање државне организације условило је употребу различитих нивоа језика, па самим тим и језичких варијанти примерених одговарајућем саобраћању.¹ Да би се добила коначна слика језичке шароликости о којој је овде реч, треба додати и да је српски народ вековима живео под туђинском влашћу, што је на језичком пољу имало за (природну) последицу усвајање немалог броја туђица. После

* Асистент са докторатом, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, u.stankovic@pf.uns.ac.rs

¹ Павле Ивић, Јован Кашић, „О језику код Срба у раздобљу од 1804. до 1878. године”, *Историја српског народа* IV/2, 317; Александар Младеновић, „Напомене о српском књижевном језику за време Првог српског устанка”, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (даље: ЗМСФЛ) 1–2 (2004), 8.

радова у којима је из нашег пера анализирана терминологија грађанског права², пред читаоцима ће наћи анализа кривичноправних термина употребљаваних у устаничкој држави. То је логичан наставак пута ка потпуној обради правне терминологије државе Првог српског устанка, утолико потребнији што појмови општег дела кривичног права најчешће нису део свакодневне народне лексике. У изворима насталим у држави Првог српског устанка могу се срести термини за кривично дело и његовог извршиоца, казну и њене врсте.

Први део: Термини општег дела кривичног права

2. Називи за кривично дело и његовог извршиоца

Израза који означавају кривично дело има дванаест (*зло, зло дело, злочинство, кривица, кривина, кривња, погрешка, преступленије, безумије, поврежденије, беззаконије кабајет и фалинка*)³, а извршиоца кривичног дела означавало је шест именица (*кривац, злочинац, криви људи, преступник, злодјеј и виновник*). *Зло* се као термин за кривично дело појављује у Протколу Шабачког магистрата⁴, Карађорђевог деловодном протоколу⁵ и документу који је Р. Перовић назвао „Псеудо-судски записник из 1812. године“⁶. У питању је један од најстаријих српских назива за кривично дело, који је у изворима у употреби још од средњег века. Медиевисти често истичу да се у средњовековним споменицима конкретна кривична дела понекад називају именима својих последица (нпр. *крв* за рађавање). Исто би се могло рећи и за појам самог кривичног дела: њиме се проузрокује зло, па се онда оно тако и зове.⁷ Коришћење речи *зло* за означавање кривичног дела указује на

² Урош Станковић, „Термини стварног права у држави Првог српског устанка“, *Зборник радова Правног факултета у Приштини* (2020), 63–78; исти, „Термини облигационог права у држави Првог српског устанка“, *Зборник радова „Изазови правног система“*, Источно Сарајево 2021, 471–486;

³ У неким изворима помињу се и *злочиније* и *злочиненије*, али се не може сасвим јасно разабрати да ли означавају само зао поступак или и кривично дело. Вид. Радослав Перовић, *Први српски устанак – акта и писма*, Београд 1978, 150, 378.

⁴ *Протокол и регистар Шабачког магистрата од 1808. до 1812. године* (приредио Радомир Ј. Поповић), Београд 2010, 69 (№ 402); Р. Перовић, 279.

⁵ *Дѣловодный протоколъ одъ 1812. 21. маія до 1813. августа 5. Кара-Ђорђа Петровића*, Београд 1848, 69 (№ 846).

⁶ Радослав Перовић, *Грађа за историју Првог српског устанка*, Београд 1954, 279. Ради се о актима фиктивног процеса против извесног Стефана Николића, за које Перовић држи да су могли бити или образац за суђење у кривичном поступка намењен магистратима или материјал за вежбе из Кривичног судског поступка на београдској Великој школи. Вид. Р. Перовић, 338–339.

⁷ Александар Соловјев, *Законодавство Стефана Душана цара Срба и Грка*, Београд 1928, 140; Срђан Шаркић, *Средњовековно српско право*, Нови Сад 1996, 97; Теодор Тарановски, *Историја српског права у немањићкој држави*, Београд 1996, 366.

неиздиференцираност између појмова противправне радње и рђавог поступка, а њиховог раздвајања не може ни бити без довољне развијености кривичног права и његовог постојања као науке. Ово, разуме се, важи и за синтагму *зло дело*⁸, са којом се данас у језику сусрећемо као сложеницом општијег значења од кривичног дела (*злодело*).

У писаним споменицима потеклим у устаничкој Србији често је присуство речи *злочинство*. Неретко се из контекста у којем се налази не може засигурно казати да ли се употребљава у свом основном („зла радња”, „зао поступак”) или изведеном значењу („противправна радња”), али је јасно да у запису под редним бројем 741 у Протоколу Шабачког магистрата, у којем се помиње да Паво Матковић из Козарице за извршено „зло дело и преступленије и злочинство” треба да буде кажњен са 100 штапова значи „кривично дело”.⁹ Јасно је да именица о којој је реч припада изведеницама са суфиксом *-ство* које означавају резултат радње из своје основе (као нпр. *убиство*, *скотолоштво*, *вероломство*). Покушаји да се објасни грађење *злочинства* били би ризични: има речи са суфиксом *-ство* које значе исто што и морфема у њиховој основи (као *издаја* – *издајство*, *невера* – *неверство*, *спокој* – *спокојство*), али треба скренути пажњу и на то да *Рјечник хрватскога или српскога језика* у издању ЈАЗУ садржи одредницу *злочинити*, те није немогуће да је *злочинство* образовано од глаголске основе.¹⁰

Кривица, *кривина* и *кривња* чине групу изведеница формираних од придевске основе *крив-* и суфикса. *Кривина*, стари средњовековни израз за кривично дело, присутан је у Карађорђевој законику (чл. 10)¹¹. Еволуција његовог значења вероватно би се могла подвести под став И. Клајна да изведенице са суфиксом *-ина* с придевском основом представљају „поименичење особине изражене придевом”, с тим што би уместо реч и „особина” у том опису требало да дође „стање”.¹² На *кривицу* се може наићи у запису бр. 708 Протокола Шабачког магистрата, у којем се под њу подводи убиство сеоског кнеза Миће Трифуновића.¹³ Убраја се у изведенице са

⁸ *Карађорђев деловодни протокол*, 81 (№ 1050); *Протокол и регистар*, 96 (№ 568); Радослав Перовић, *Прилози за историју Првог српског устанка*, Београд 1980, 154.

⁹ *Протокол и регистар*, 125 (№ 741).

¹⁰ *Рјечник хрватскога или српскога језика* (даље: *Рјечник ЈАЗУ*) XXII, Zagreb 1975, 937. И. Клајн сматра да је *злочинство* именско-глаголска сложеница. Вид. И. Клајн, *Творба речи у савременом српском језику* I, Београд 2002, 61.

¹¹ Зоран С. Мирковић, *Карађорђевој законику (кривично, породично и државно право устаничке Србије)*, Београд 2008, 29.

¹² Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику – други део: суфиксација и конверзија*, Београд 2003, 96.

¹³ *Протокол и регистар*, 120.

суфиксом *-ица* које означавају „оцену неког поступка, стања, односа”.¹⁴ У спису *За памјат*, нацрту устројства Совјета које је сачинио Божидар Грујовић, кривично дело се назива термином за који би се данас без размишљања рекло да је кroatизам – *кривња* (уз додатак многозначног придева *велика*), усамљеног међу изведеницама са суфиксом *-ња* по томе што је изграђен од придевске основе.¹⁵

Метафорична употреба придева за облик *крив* у значењу „погрешан”, „лажан” опште је обележје словенских језика, што указује на њено врло дуго трајање. Д. Мршевић Радовић наглашава да је придев *крив* у семантичкој вези са *леви*; та страна везује се за зло, а десна за добро, а овде је сасвим умесно подсетити на то да се у другим језицима придев *десно* (фр. *droit*, рус. *право*, нем. *rechts*, енг. *right*), очигледно метафорично, користи за *право*.¹⁶

На именицу *погрешка* као термин за кривично дело може се наићи у двама протоколима – Карађорђевог и Шабачког магистрата.¹⁷ Нема сумње да је у питању изведеница изграђена од глаголске основе и суфикса *-ка*, тим пре што се глагол *погрешити* у изворима из државе Првог српског устанка јавља у значењу „извршити кривично дело”¹⁸. У основи тог глагола налази се именица *грех*, која се користила за образовање кривичноправних термина и у средњем веку (*сагрешеније* – кривично дело; *сагрешити* – извршити кривично дело). Прва асоцијација на ту именицу су верски списи, па би се могло помислити да је *грех* из њих прешао у правну лексику и проширењем значења од кршења начела вере постао и кршење правне норме. Међутим, није тако; првобитно значење те именице је физичко или правно одступање од правог пута, које је метафоризацијом постало и поступање супротно верској или правној норми.¹⁹

Значење „грешка” има и *фалинка*, реч за коју се свакако не би очекивало да означава и кривично дело, али је она у држави Првог српског устанка за то служила, што се може видети из записа бр. 708 у Протоколу

¹⁴ Олга Ристић, „Лексичко-семантичка одлика творбе именица у неких српских и хрватских романтичарских песника”, *Јужнословенски филолог* (даље: ЈФ) 1–2 (1969), 57, 280.

¹⁵ *Мемоари проте Матије Ненадовића*, Београд 1867, 292.

¹⁶ Драгана Мршевић Радовић, „Веровања у демоне и српскохрватска фразеологија”, *Српска фантастика: натприродно и нестварно у српској књижевности* (ур. Предраг Палавестра), Београд 1989, 286; Јасмина Грковић Мејџор, *Списи из историјске лингвистике*, Сремски Карловци – Нови Сад 2007, 336–337.

¹⁷ *Карађорђево деловодни протокол*, 106 (Но 1174); *Протокол и регистар*, 117 (N° 696).

¹⁸ Види нпр. Владимир Стојанчевић, „Урежденије” суда за Шабац и Шабачку нахију, од 12. јануара 1811. године”, *Зборник Историјског музеја Србије* 11–12/1975, 64.

¹⁹ Т. Тарановски, 368; Митра Рељић, „Асоцијативни искази у контексту ‘сапробивања у телу или у истом духу’ и њихов комуникацијски потенцијал”, *Теолингвистичка проучавања словенских језика* (ур. Јасмина Грковић Мејџор и Ксенија Кончаревић), Београд 2013, 235–236.

Шабачког магистрата.²⁰ Употреба поменуте именице забележена је у XVIII веку и она вероватно представља домаћу изведеницу од глагола *фалити*, за којег се у Рјечнику ЈАЗУ каже да је у српски језик стигао из два смера – у приморским крајевима из италијанског (*fallire* – погрешити, пропасти, банкротирати), а северније из немачког (*fehlen* – грешити, погрешити).²¹

Преступленије, безумије, поврежденије и беззаконије су славенизми. *Преступленије*²² је термин који је означавао кривично дело још у средњовековним српским споменицима.²³ У питању је глаголска именица којом се изражава резултат радње из глагола у њеној основи (*преступити*). Њена појава у старом облику са народном и српскословенском гласовном групом *ле* уместо рускословенске *ље* би могла да буде последица несвесног фонетског србизирања рускословенске лексеме.²⁴ Тај глагол је у правну лексику свакако дошао метафоризацијом од свог изворног значења – „ступити преко нечега”, које се данас може чути у спортском жаргону. Другим речима, *преступити* је од физичког ступања преко нечега постало и ступање преко линије која дели дозвољено и забрањено. У Всеобштем грађанском земљеописанију – географији, предавањима за студенте београдске Велике школе која је саставио њен професор Миљко Радоњић, *преступленија* се описују као *углавна*. Овај придев, који значи „кривични”, у српски лексички фонд ушао је из рускословенског (рус. *уголовный*).²⁵

²⁰ *Протокол и регистар*, 120.

²¹ *Рјечник ЈАЗУ IV*, Zagreb 1887–1891, 41.

²² Ова именица се почетком XIX века у српској лексички појављује у славеносрпском, екавском облику – *преступленије*, али и рускословенском, јекавском (*преступљеније*). У свим коришћеним изворима потеклим из државе Првог српског устанка штампаних оригиналном грађијом може се видети да је лексеама написана српскословенском грађијом са *ле*. Тако су је транскрибовали и С. Новаковић и Р. Перовић у документима у које нисмо имали увид, при чему у документима које је за штампу припремио други приређивач превладава рускословенски језик. *Карађорђево деловодни протокол*, 3 (№ 598); Мемоари *проте Матеје* (1867), 321; „Протокол Шабачког магистрата од 1808. до 1812. године”, *Гласник Српског ученог друштва – II одељак: грађа за новију српску историју* 1/1868 (приредио Никола Крстић), 137 (№ 586); Стојан Новаковић, *Уставно питање и закони Карађорђевог времена: студија о постању и развићу врховне и средишње власти у Србији 1805–1811*, Београд 1907, 130; Р. Перовић (1954), 255; исти (1980), 138; Александар Младеновић, „Напомене о језику неких писама српских устаника из 1813. године”, *ЗМСФЛ* 1/1995, 80; исти (2004), 14.

²³ Ђуро Даничић, *Рјечник из књижевних старина српских II*, Београд 1863, 504.

²⁴ Вид. Александар Младеновић, „О неким питањима примања и измене рускословенског језика код Срба”, *ЗМСФЛ* 2/1982, 73.

²⁵ Р. Перовић (1954), 255. Могуће етимологије ове речи види у: <https://lexicography.online/etymology/%D1%83/%D1%83%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D1%8B%D0%B9> (приступљено 2. 11. 2022).

Псеудо-судски записник између осталог садржи један записник саслушања окривљеног Стефана Николића, у којем се помиње именица *безумије*. Ова глаголска именица означава стање без ума, али и безуман чин, као што и *лудост* може да значи и стање менталне поремећености и луд поступак (као у примеру „не чини лудости”). Семантичка веза између кривице и лудости у српском језику је постојала и у средњем веку и потиче из верских списа; према Премудрости Соломоновој, мудрост се испољава у закону, док је његово кршење одраз безумности.²⁶

У двама изворима из државе Првог српског устанка – претежно „народнојезичном” Урежденију суда за Шабачку нахију и Наставленијима права државнога, своје место је као термин за кривично дело заузело *поврежденије*.²⁷ Гласовна група *жд* присутна у тој глаголској именици одаје њено рускословенско порекло. У основи *поврежденија* је именица *вред*, која значи „штета”, тако да би *поврежденије* било наношење штете, што и јесте последица кривичног дела, али, наравно, и неких радњи које то нису. Треба напоменути да у савременом руском језику *повреждение* може да значи и „повреда” и „оштећење”, тако да је у једном од значења задржала непосредну везу са именицом у својој основи.

Данашње значење именице *безакоње*, која се у прогласу Великог суда поводом пресуде војводи Живку Константиновићу и члану кладовског магистрата Јоци Петровићу од 5. септембра 1813, појављује у свом „славенистичком” облику, и то без губљења сугласника, јесте дослован спој речи које је чине - „стање без закона”. Насупрот томе, у средњовековној српској лексици она је значила „незаконит чин” и стога је јасно због чега је Велики суд користи у значењу кривичног дела.²⁸

Кабајет је реч турског порекла и значи „кривица”. Пример њене употребе пружа Карађорђево деловодни протокол, под чијим редним бројем 1451 стоји запис да је проти Матеји Ненадовићу упућено писмо с поруком да су Петру Молеру и Павлу Цукићу опроштени „кабајети”.²⁹

Кривац и *злочинац* су изведенице са суфиксом *-ац*; прва именица има придевску основу и представља *nomina essendi* (именицу која означава стање)

²⁶ Р. Перовић (1954), 304; Т. Тарановски, 368.

²⁷ В. Стојанчевић, 64; Р. Перовић, 129, 138.

²⁸ Ђуро Даничић, *Рјечник из књижевних старина српских* I, Београд 1863, 32; Димитрије Папазоглу, *Кривично право и правосуђе у Србији 1804–1813*, Београд 1954, 175.

²⁹ *Карађорђево деловодни протокол*, 163.

³⁰, док је друга *nomina agentis* (именица која означава вршиоца радње) са именичком основом.

Кривац је у изворима из устаничке државе врло распрострањен: има га у Урежденију за суд Шабачке нахије, Урежденију Совјета народња за Суд вароши ваљевске и тоја нахији, Карађорђевог деловодном протоколу, упутствима Карађорђа и Совјета војводама из 1812...³¹ Историјат њеног коришћења у српском правном језику у време Првог српског устанка био је одвећ дуг, будући да је та лексема још у средњовековним изворима означавала извршиоца кривичног дела, али и осуђеног. Разлог за то је оскудан појмовни апарат, који је одраз неразвијености самог кривичног права. Из истог разлога, *кривац* је у документима из устаничке Србије могао да означава и извршиоца кривичног дела и осумњиченог.³²

Злочинац је присутан у Карађорђевог деловодном протоколу, у чијем је запису под редним бројем 715 забележено упутство Конди бимбаши и Раки Левајцу „лопове, злочинце и убице из нахије Ужичке да протерају и да побију” и одлуци старешина Ваљевске нахије донетој поводом спора проте Матеје Ненадовића са стрицем Јаковом од 25. априла 1806, којом се поред осталог одређује хијерархија судској инстанци у тој нахији.³³

У писму проти Матеји од 18. фебруара 1811. Јаков Ненадовић за извршиоце кривичних дела употребљава описну синтагму *криви људи*, наводећи како буљубаше не треба сами да им суде, већ да их пошаљу суду.³⁴

Преступника, лексему за извршиоца кривичног дела са дугом историјом присуства у српском лексичком фонду, можемо запазити у писму Карађорђа проти Матеји од 6. марта 1812. Та именица је *nomina agentis* изграђена од основе, добијене од глагола *преступити* и врло продуктивног општесловенског суфикса-*ник*.³⁵

Злодјел и *виновник* припадају групи речи које су у српску лексику стигле из рускословенског, па стога није изненађење што се појављују управо у Псеудо-судском записнику, извору који обилује славенизмима из те језичке редакције. *Злодјел* је руски еквивалент српске именице *злочинац* (рус. *действовать* – деловати), „онај који зло делује”. У руској лингвистици

³⁰ Бранко Стојановић, „Имена особина (*nomina essendi*)”, *Годишњак за српски језик* 12/2012, 151.

³¹ *Карађорђево деловодни проткол*, 86 (№ 1073); С. Новаковић, 125; В. Стојанчевић, 63; Велибор Берко Савић, *Карађорђе документи II: 1810–1812*, Београд 1988, 1087.

³² Т. Тарановски, 370; В. Б. Савић (1988), 1087.

³³ *Карађорђево деловодни проткол*, 21 (№ 715); *Прота Матеја*, 101. За лингвисте би без сумње било занимљиво што се именица у одлуци старешина појављује у рускословенским наставком за генитив (*злочинцев*).

³⁴ *Прота Матеја*, 131.

³⁵ *Rječnik JAZU XI, Zagreb* 1935, 729, 731; Ђ. Даничић (1863б), 505; В. Б. Савић, 1130.

настанак те именице објашњава се спајањем лексема *зло* и *дѣи* – архаичног облика у значењу „радник”, „делатник”. *Виновник* је *nomina agentis*³⁶, образована вероватно од старе именице *вина* (кривица, узрок, разлог), на коју успомену у српском језику чувају придев *невин* и од њега изведене именице *виност* и *невиност*, и сложеног суфикса *-овник*, деривата наставка *-ник* (попут *пуковник*, *чиновник*, *часовник*).³⁷

3. Термини за облике виности

У изворима се јављају четири термина за облике виности, по два за умишљај (*својевољно* и *полна вољност*) и нехат (*неотице*, *нехотевиши*).

Чланом 18 Карађорђевог законика запређено је смртном казном ономе ко би убио другог *својевољно*. Именица *воља* се у појмовима за умишљај дуго користила; у потпуном преводу *Синтагме Матије Властара* срећу се синтагме *вољно* и *невољно убиство*, а, много касније, у Српском грађанском законнику, *убица вољни* (чл. 419). Употреба *воље* и од ње направљених изведеница за облике виности говори да су умишљај и нехат поистовећивани са присуством, односно одсуством жеље да се проузрокује последица радње извршења кривичног дела, што би за нехат било нешто мање оправдано него за умишљај. Читаоца би могло да зачуди што се у значењу „умишљајно” користи *својевољно*, будући да би га он најпре разумео као опречног некој туђој вољи, било као „без принуде” или „не поштујући туђу вољу”. Полемишући са хрватским лингвистом Блажом Јуришићем, уредништво *Нашег језика* објавило је текст *Неколико начелних питања*, у којем између осталог стоји како *својевољно* значи „од своје добре воље, са споредним значењем уз поменуто главно ‘без ичијег утицаја’”. По скромном мишљењу писца ових редова, у прилогу употребљеном за умишљај елемент *своје-* је сувишан, јер *вољно* значи „својом вољом”, тако да би *својевољно* било бољи антоним принуди него нехату.³⁸ *Полна вољност* је синтагма употребљена у Псеудо-судском

³⁶ Контекст у којем се *виновник* употребљава у Псеудо-судском записнику („виновник сажеченија”) јасно говори да се у том извору он користи у значењу узрочника, па је према томе он вршилац радње, а не ималац својства („кривац”). Вид. Р. Перовић (1954), 276.

³⁷ Р. Перовић (1954), 276, 291;

<https://lexicography.online/etymology/krylov/%D0%B7%D0%B7%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%B9> (приступљено 11.11. 2022); Ј. Грковић Мејџор, 336–338; Милена С. Зорић, *Славенизми и друге књишке речи у драмским делима Јована Стерије Поповића – трагедије и ране комедије* (докторска дисертација одбрањена на Филозофском факултету у Новом Саду 2016), 52. Друга могућа објашњења грађења *виновника* вид. у И. Клајн у *Творба речи* II, 86 и М. С. Зорић, 53.

³⁸ *Законикъ грађанскій за Княжество србско*, Београд 1844, 75; *Матије Властара Синтагмат* (приредио Стојан Новаковић), Београд 1907, 514–515; Уредништво *Нашег*

записнику. Група *ол* представља рускословенски рефлекс некадашњег вокалног *л* (у српском је он *у*, одатле, рецимо, *долг – дуг*). Пошто на руском *вольность*³⁹ није синоним за *воља*, *полна вољност* би била језички хибрид састављен од једне рускословенске и једне српске речи. Такве мешавине карактеристика су славеносрпског језика, насталог уношењем елемената српског народног језика у рускословенски.⁴⁰

Термини за нехат, као и данас, указују на то да код извршиоца одсуствује хтење да се изврши кривично дело. Израз *неотице* често је коришћен; има га у Протоколу Шабачког магистрата, Карађорђевог деловодном протоколу, Карађорђевог законуку. Спада у изведенице са суфиксом *-це* које означавају начин изршења радње (као *криомице*, *летимице*, *немилице*). За разлику од нашег доба, овај израз за нехат јавља се у изворима из устаничке Србије без фонеме *х*, што је одлика народног говора, у то време толико укоренења да се то слово није нашло у првом издању Вуковог *Рјечника*.⁴¹

Глаголски прилог прошли *нехотевши* у значењу „нехат” појављује се у Протоколу Шабачког магистрата, у запису под редним бројем 844, у којем пише да је Лука Лазаревић наложио да се из затвора пусти Иванко Пршић, који је извршио нехатно убиство.⁴²

4. Термини за казну и њене врсте

Казна се означавала терминима *казн*, *казна*, *наказаније*, *каштига* и *штроф*.⁴³ Именицу *казн* садрже разни извори, као што су други Карађорђев

језика, „Неколико начелних питања”, *Наш језик* (даље: НЈ) 1/1933, 105; З. С. Мирковић, 55.

³⁹ У руском та именица има значење „разуданост”, „слобода” (нарочито претерана), „кршење норми”.

⁴⁰ Р. Перовић (1954), 305; Александар Албин, *Језик новина Стефана Новаковића (1792–1794)*, Нови Сад 1968, 33; Александар Младеновић, „О неким питањима и особинама славеносрпског типа књижевног језика”, ЗМСФЛ 1/1978, 105.

⁴¹ *Карађорђево деловодни протокол*, 20 (№ 706); Драго Ћупић, „Фонема *х* у преписци Вука и Мушицког”, *Манастир Шишатовца – зборник радова*, Београд 1989, 136; *Протокол и регистар*, 42 (№ 204); З. С. Мирковић, 70. О привременом нестанку фонеме *х* из говора народа вид. Бранислав Милановић, „О етимолошком и секундарном *х* и о једном глаголском дублету”, НЈ 1–2 (1977), 6.

⁴² *Протокол и регистар*, 141 (№ 844).

⁴³ Стара лексема *тамница*, једна од изведеница са суфиксом *-ица* која припада именицама које означавају појам са својством речи из своје основе (као нпр. *изведеница* – „изведена реч”, *Каменица* – „место с пуно камења”, *оскудица* – „стање у којем се оскудева”), у изворима из устаничке државе означава притварање, привремено затварање до неког догађаја који треба да наступи. Примери за то значење су Карађорђево писмо проти Матеји од 28. јуна 1812. којим се овом другом налаже да

уставни акт из 1811, упутства Карађорђа и Правитељствујућег совјета нахијским старешинама од почетка 1812, Наставленија права државнога, Всеобште грађанско земљеописаније и Псеудо-судски записник.⁴⁴ Тај израз је славенизам, за који Даничићев *Рјечник из књижевних старина* потврђује да је употребљаван и у споменицима нашег средњег века.⁴⁵ У једном етимолошком речнику руског, који у свом лексичком фонду има реч *казнь*, наводи се да је она преузета још из старословенског, у којем је настала суфиксацијом, тако што је на творбену основу добијену од глагола *кати* („кажњавати“) додан суфикс *-знь*.⁴⁶ Новија именица *казна*, присутна у славеносрпском хибриду *смертна казна* из уставног акта из 1811, настала је вокализацијом старог полугласа (*ь*), а затим метатезом (заменом места фонема у некој речи⁴⁷), *казнь* > *казан* > *казна*.⁴⁸

Наказаније, које се као појам за казну може видети у Наставленијима права државнога, такође је славенизам, чији је најранији помен у српској лексици забележен у Хиландарском типичу (1199).⁴⁹ Реч је о глаголској именици, поствербалу од глагола *наказати*, насталог префиксацијом од прасловенског **kazati*, чије је првобитно значење „показати“ (на коју данас везу чува дечја „казаћу те некоме“). У старословенском је *наказаније* значило „поука“, а у значењу „поучавати“ *наказати* је присутно и у Иловичком рукопису Законоправила Светог Саве.⁵⁰ Када се ово има у виду, семантичка веза именице *наказаније* са казном је очигледна – ова последња је поука за

Јована Вилотића из Грабовца баци у тамницу док не намири дуг према Лазару Аћимовићу из Бошњановића и писмо Правитељствујућег совјета житељима Ђелија, села у Београдској нахији, од 19. маја 1808. које носи поруку да се онај ко прекрши Совјетову заповест „неће лишити тамнице и биће обешен“. Р. Перовић (1978), 354; Велибор Берко Савић, *Прота Матеја Ненадовић: акта и писма*, Горњи Милановац 1984, 237.

⁴⁴ С. Новаковић, 93, 129, 131; Р. Перовић (1954), 256, 276; Р. Перовић (1980), 129.

⁴⁵ Ђ. Даничић, (1863а), 429; Александар М. Милановић, „Славенизми у десетерачким песмама Герасима Георгијевића (1838)“, *Српски језик* 26/2021, 50.

⁴⁶

<https://lexicography.online/etymology/%D0%BA/%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%BD%D1%8C>

⁴⁷ Као нпр. *Забрег* > *Загреб*, *манастир* > *намастир*, *всаки* > *сваки*.

⁴⁸ С. Новаковић, 91; Александар Младеновић, „Белешке о графици и језику у ‘Житију Стефана Дечанског’ Григорија Цамблака“, ЗМСФЛ 1/1981, 39

⁴⁹ Р. Перовић (1980), 138; Срђан Шаркић, „Кривичноправне одредбе у законодавству Стефана Првовенчаног“, *Стефан Првовенчани и његово доба* (одговорни уредник Александар Раствојић), Београд 2020, 385.

⁵⁰ Миодраг Петровић, „М’стници у Крмчији Св. Саве“, *Историјски часопис* 29–30/1982–1983, 22; Милица Брацић, „Оглед о концепту инвалидности у српском језику (дијахрона перспектива)“, *Прилози проучавању језика* 35/2004, 171; Светозар Николић, *Старословенски језик*, Београд – Бања Лука 2005, 281

извршиоца кривичног дела да је погрешно и да треба да избегне поновну грешку да се не би суочио с последицама.

Италијанизам *каштига* (*castigo* – казна) заступљен је како у изворима у којима превладава народни језик (Карађорђевог законика, Протоколу Шабачког магистрата и Карађорђевог деловодном протоколу), тако и онима где су присутнији славенизми („урежденија” судова за Ваљевску и Шабачку нахију).⁵¹ Према П. Скоку, та реч је усвајана у разним облицима (*kastig*, *kaštig*, *kostiga*, *kaštiga*), а њена употреба забележена је у XV веку, управо у крајевима који су имали непосредног додира са италијанским (Потомје, Истра, Божава, Брусје, Хвар).⁵² Како је *каштига* тачно доспела у језик писаца извора устаничке државе немогуће је утврдити, али треба подсетити на то да је приличан део становништва устаничке Србије вукао порекло из крајева који су током своје историје били у непосредној близини млетачких поседа.

У протоколу Шабачког магистрата на више места се јавља германизам *штроф* (нем. *Strafe* – казна). Његово присуство у српском језику документовано је 1716 (глагол *штрофовати* чак и раније, 1708, што наводи на помисао да је именица из његове основе могла бити усвојена раније). У језику из којег ова туђица долази графема *a* има исту гласовну вредност, а облик *штроф* могао би да буде резултат преузимања те речи из баварско-аустријског дијалекта немачког, са којим су се Срби и сусретали, у којем се та графема често чује као *:o*.⁵³

У термине за кривичне санкције убрајају се *смртна казна*, *смртна/смртна каштига*, *апс/хапс*, *арест/арешт*, *заточеније*, *гражданска смрт*, *шиба*, *штапови* и *батина*.

За најтежу кривичну санкцију се, поред већ спомињане *смртне казне*, користи још једна хибридна синтагма – *смртна/смртна каштига*. Ређи је први облик, у коме се некадашње вокално *p* пише домаћом групом *p*: запазићемо га у Карађорђевог акту у постављењу Милисава Црноречког за старешину Црноречке нахије од 28. октобра 1809. Графија са рускословенским *ep* је, с друге стране присутна у Грујовићевом нацрту устројства Совјета, документу под називом Учрежденије судејств и Карађорђевог деловодном протоколу.⁵⁴ Вредно је напомене да се у Учрежденију судејств смртна казна

⁵¹ С. Новаковић, 126; З. С. Мирковић, 46

⁵² Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* II, Zagreb 1972, 58.

⁵³ Велимир Михајловић, *Грађа за речник страних речи у предвуковском периоду* II, Нови Сад 1974, 799; Walter Tauber, *Mundart und Schriftsprache in Bayern (1450–1800)*, Berlin – New York 1993, 30–31, 191; *Протокол и регистар*, 67 (N° 391); 71 (N° 419, 420); 108 (N° 638); 129 (N° 768).

⁵⁴ *Карађорђево деловодни протокол*, 46 (N° 857) *Мемоари проте Матеје* 1867, 292; Велибор Берко Савић, *Карађорђе – документи I: 1804–1809*, Горњи Милановац 1988, 627; Radoš Ljušić, „Srpska sloboda”, *Arhiv za pravne i društvene nauke* 2/1992, 366.

помиње у синтагми „пол смертне каштиге”. Није јасно о којој би се санкцији ту радило, при чему би се можда могла повући аналогија са односом између *мртве* и *полумртве шибе*; код друге подврсте трчања кроз шибе осуђени трчи кроз шпалир мање пута него код прве, која се назива *мртвом* зато што по редовном току ствари има за исход смрт осуђеног.⁵⁵ Према томе, *полумртва шиба* би била она после чијег извршења кажњени заврши полумртав, из чега се може закључити да се у таквом стању налази и након што се над њим изврши половина смертне казне. Другим речима, *пол смертне каштиге* би вероватно била нека телесна санкција којом се осуђеном наноси тешка телесна повреда.⁵⁶

Термини за казну лишења слободе су туђице. Прва је турцизам, који је једнако присутан у графици са *x* (*xanc* – у Урежденију за Суд Ваљевске нахије, Карађорђевог законнику, Протоколу Шабачког магистрата) и у облику без њега (*anc* – у Урежденију за Суд Ваљевске нахије, Протоколу шабачког магистрата и писму Карађорђа проти Матеји од 21. јуна 1813)⁵⁷. Лишавање слободе је у сваком друштву врло учестала појава и стога је лако да појам за њу пређе из једног језика у други.

Од именица које чине дублет *арест/арешт*, чешћа је прва; она се може видети у Пунктовима од Сервијанаца изискујемо месеца маја 1804. года⁵⁸, Урежденију Суда за Ваљевску нахију и Грујовићевом устројству Совјета, док је други облик, пример замене гласа *c* са *ш* у речима италијанског порекла, присутан у Протоколу Шабачког магистрата. *Арест* је у текстовима на српском забележен 1742. и у наш језик могла је бити преузета или непосредно из италијанског или посредством немачког.⁵⁹

Славенизам *заточеније* присутан је у писму београдског митрополита Леонтија руском изасланику Константину Родофиникину од 20. децембра

⁵⁵ Тома Живановић, *Законски извори кривичног права Србије и историјски развој његов и њеног кривичног правосуђа од 1804. до 1865*, Београд 1967, 442.

⁵⁶ У Закону проте Матеје, који се у овом раду не користи као извор кривичноправне терминологије јер се на основу текста из мемоара његовог творца не може разлучити да ли га он цитира или препричава, посезање за оружје приликом свађе сматра се за пола убиства. Вид. Прота Матеја Ненадовић, *Мемоари*, Београд 2005, 101.

⁵⁷ С. Новаковић, 126; Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo 1966, 311; Велибор Берко Савић, *Карађорђе – документи III: 1813–1817*, Горњи Милановац 1988, 1272; З. С. Мирковић, 70; *Протокол и регистар*, 71 (N° 419); 135 (N° 801).

⁵⁸ Предлог мировног споразума између који су српски устаници изнели на мировним преговорима са београдским турским старешинама 10. маја (по регоријанском календару) 1804. у Земуну.

⁵⁹ *Мемоари проте Матеје* (1867), 289; Данило Вушовић, *Дијалект источне Херцеговине*, Београд–Земун 1927, 12; Велимир Михајловић, *Грађа за речник страних речи у предвуковском периоду I*, Нови Сад 1972, 26; Р. Перовић (1978), 68; Гордана Јовановић, „Правна терминологија у Карађорђевог законнику”, *Научни састанак слависта у Вукове дане 1/2010*, 145; Владан Јовановић, *Српска војна лексика и терминологија*, Београд 2016, 30, 165.

1808. и уставном акту из 1811. Из контекста у којем се та лексема користи у првом од наведених извора не може се установити да ли је означавала посебну врсту казне лишења слободе, тежу од затвора, као што је касније био случај, док је за употребу у другом прилично извесно да је одговор на то питање негативно. Даничићев *Рјечник* пружа потврду да је *заточенија* у српском лексичком фонду било и у средњем веку, само што је тада означавало прогонство. То је вероватно и његово прво значење; чувени руски слависта М. Фасмер, наиме, сматра да је глагол *заточитъ*, од кога је *заточение* поствербал, изведен префиксацијом од *точитъ*, што је значило „принудити да иде”. Међутим, речник црквенословенског и руског у издању Руске императорске академије наука из 1847. као значења именице *заточение* нуди и „прогон” и „затвор”.⁶⁰ Лако је могуће да је значење ове лексеме умерено тако што је прогонство са собом често доносило и лишење слободе, па је она почела да означава и ту санкцију. Пошто *заточеније* у српском средњем веку није значило „затвор”, то значење је вероватно ушло у нашу лексику с појавом рускословенског.

Гражданска смрт нашла је своје место међу кривичноправним терминима у Учрежденију судејств. Ради се о још једном у низу славеносрбизама из правне терминологије устаничких списа, будући да је у првом делу синтагме среће група *жд* (уместо српског *ђ*) својствена рускословенском, док је именица за окончање живота присутна у својој српској графичкој (са *p*, а не *ep*). Аутор Учрежденија судејств *гражданску смрт* објашњава хибридном синтагмом *изгубленије слободе*, чији би први део са групом *ле* био резултат фонетског прилагођавања рускословенске групе *ље*, а други народни облик са графемом *л* тамо где би у рускословенском било *в*. Пошто је прва асоцијација на појам грађанске смрти одузимање правне способности, читалац би се могао запитати због чега се као њен синоним наводи синтагма која би била савршен опис затворске казне? Дobar одговор на то питање нуди дефиниција грађанске смрти из четвртог дела *Наставка ратних белешки (Fortsetzung des Kriegs-Anmerckungen)* немачког правника и историчара Јоакима фон Бојста: „Грађанском смрћу назива се она која људе лишава слободе и учешћа у грађанском друштву или уживања грађанских права и повластица” (превео У. С.). Дакле, у време настанка Учрежденија судејств грађанска смрт је заиста подразумевала губитак слобода, али оно није сасвим близу суштини појма санкције о којој је реч, тако да је синоним лоше одабран. Појам *Bürgerliche Tod* (грађанска смрт) је почетком XIX века већ

⁶⁰ *Словарь церковно-славянскаго и русскаго языка* II, Санктпетербургъ 1847, 66; Ђ. Даничић (1863а), 368; С. Новаковић, 93; Р. Перовић (1978), 412. Посрбљени облик *заточење* јваља се, помало изненађујуће, у Псеудо-судском записнику, али тамо се користи за притвор. Вид. Р. Перовић (1954), 300.

увелико постојао у немачком, па због интензивног контакта Срба с тим језиком није неумесно претпоставити да је *гражданска смрт* настала калкирањем синтагме с почетка ове реченице.⁶¹

Шиб, *штапови*, *батина* и *камчија* су термини за различите врсте телесне казне чије је присуство забележено у разним изворима из устаничке државе: урежденијима ваљевског и шабачког суда, Грујовићевом нацрту устројства Совјета, Протоколу Шабачког магистрата, Карађорђевог законуку, вождовом деловодном протоколу и другима. Од средства којим се телесна казна извршава постали су назив за саму телесну казну метонимијом (стилском фигуром којом један појам замењује други на основу значењске повезаности између њих, као што у примеру „решили су спор песницама” именица на крају реченице означава тучу).⁶²

5. Термини за ублажавање казне и ослобођење од ње

За означавање ублажавања казне или ослобођења од ње служили су глаголи из народне лескике – *умекшати*, *опростити*, *праштати* и *помиловати*. Нема никакве дилеме да *умекшати казну*, на шта је врховни вожд био овлашћен уставним актом из 1811, значи „ублажити казну”.⁶³ Као и израз који се за тај институт користи данас, и глагол *умекшати* је значење „учинити санкцију мање строгом” добио метафоризацијом. Осетљивост на додир често се повезује с нежношћу, што се поред осталог добро види и у данашњим рекламама за гардеробу, а нежност се већ садржински приближава благом третману према извршиоцу кривичног дела.

За глагол *опростити* је настао префиксацијом од данас већ сасвим изобичајеног глагола *простити*, за који се у Рјечнику ЈАЗУ каже да је настао као деадјектив придева *прост*, у значењу „опроштен”. Међутим, исти речник као једно од значења поменутог придева наводи и „дозвољен”, па стога не би била лишена основа ни тврдња да би *простити* изворно могло да значи „чинити нешто дозвољеним”.⁶⁴ Глагол *опростити* долази у ред оних код којих је префикс *о-* искоришћен за перфективизацију (као у нпр. *охладити*, *ошшишати*, *отерати*). *Праштати* је несвршени глагол који као такав

⁶¹ Joachim Ersnt von Beust, *Fortsetzung der Kriegs-Anmerckungen IV*, Gotha 1747, 288; R. Ljušić, 366.

⁶² *Карађорђево деловодни протокол*, 3 (№ 602); Мемоари *проте Матеје* (1867), 321; В. Стојанчевић, 65; С. Новаковић, 126, 130; З. С. Мирковић, 35, 43; *Протокол и регистар*, 38 (№ 163). Код описа шибџе са смртном последицом јавља се дублетизам облика *мртва* (*Карађорђево деловодни протокол*, № 602) и *мртва* (*Карађорђево законик*, чл. 14).

⁶³ С. Новаковић, 93.

⁶⁴ *Rječnik JAZU XII*, Zagreb 1952, 417, 422.

садржински одговара вождовом овлашћењу које би се више пута вршило. Из примера у којима су употребљене лексеме које означавају праштање („повиним праштати” – Основаније правитељства сербскога, 1808; „...за преступленије његово, што је коње крадене продаво, које му је опроштено...” – Карађорђево деловодни протокол, бр. 1042; „а такођер и ми му за његове досадање погрешке опраштамо...” – Карађорђево деловодни протокол, бр. 1174) види се да је кривица извршиоца кривичног дела претходно утврђена, тако да нема сумње да означавају управо ослобођење од казне.⁶⁵

Глагол *помиловати*, употребљен за назив једног од права које чланови Правитељствујушег совјета „дају” вожду у уставном акту из 1811. настао је додавањем префикса *по-* старом глаголу *миловати*, лексеми присутној још у старословенском, ради перфективизације (као у *појести*, *поделити*, *потонути*).⁶⁶ Једно од забележених значења глагола *миловати* је „учинити милост некоме” и управо у томе се и састоји помиловања.

ЗАКЉУЧАК

Лексика докумената из времена Првог српског устанка садржи термине за елементарне појмове општег дела кривичног права. Другачије није ни могло бити, јер је језик одраз друштвене стварности, а она се, између осталог, огледала и у неразвијености кривичног права. Највише појмова је постојало за само кривично дело, затим за врсте санкција, међу којима предњаче термини за телесну казну, што указује на разноврсност средстава којима се она извршавала, извршиоца кривичног дела, санкцију и ублажавање казне и ослобађање од ње.

У терминологији општег дела кривичног права доминирају речи из народног говора; сви остали језички слојеви заједно деле удео са народном лексиком на равне части. Међу славенизмима су много присутнији они са континуитетом употребе још од српкословенског и славеносрбизми него речи које су могле бити усвојене искључиво из рускословенског. У погледу заступљености различитих варијанти српског књижевног језика у устаничкој кривичноправној лексици могло би се приметити да постоји градијација у учесталости славенизама у зависности од нивоа текста; што је неки текст вишег реда, то у њему има више славенизама и обрнуто. Док у деловодним протоколима убедљиво предњачи народни говор са ретким славенизмима, у текстовима правних прописа они су заступљени подједнако, а у изворима

⁶⁵ С. Новаковић, 27; *Карађорђево деловодни протокол*, 80, 106.

⁶⁶ С. Новаковић, 90; *Rječnik JAZU VI*, Zagreb 1904–1910, 699–700.

намењеним студијама на Великој школи народне лексеме представљају слабу конкуренцију славенизмима.

Релативно слабо заступљене туђице углавном су германизми, у које би се, уколико се јасно установи немачко посредство у њиховом путу до српског језика, могле сврстати и неке изворно италијанске речи. Постоји свега један италијанизам за који би се извесно могло тврдити да је у српски дошао директно из језика свог порекла. Турцизми су, помало изненађујуће, врло мало заступљени.

ЛИТЕРАТУРА

Албин Александар, *Језик новина Стефана Новаковића (1792–1794)*, Нови Сад 1968;

Брацић Милица, „Оглед о концепту инвалидности у српском језику (дијахрона перспектива)”, *Прилози проучавању језика* 35/2004, 171;

Грковић Мејдор Јасмина, *Списи из историјске лингвистике*, Сремски Карловци – Нови Сад 2007;

Вушовић Данило, *Дијалект источне Херцеговине*, Београд–Земун 1927;

Даничић Ђуро, *Рјечник из књижевних старина српских I–II*, Београд 1863;

Дѣловодный протоколъ одъ 1812. 21. маія до 1813. августа 5. Кара-Борђа Петровића, Београд 1848;

Живановић Тома, *Законски извори кривичног права Србије и историјски развој његов и њеног кривичног правосуђа од 1804. до 1865*, Београд 1967;

Законикъ грађанскій за Княжество србско, Београд 1844;

Зорић Милена С., *Славенизми и друге књишке речи у драмским делима Јована Стерије Поповића – трагедије и ране комедије* (докторска дисертација одбрањена на Филозофском факултету у Новом Саду 2016;

Ивић Павле, Кашић Јован, „О језику код Срба у раздобљу од 1804. до 1878. године”, *Историја српског народа* IV/2, 311–380;

Јовановић Владан, *Српска војна лексика и терминологија*, Београд 2016;

Јовановић Гордана, „Правна терминологија у Карађорђевог законик”, *Научни састанак слависта у Вукове дане* 1/2010, 143–148;

Клајн Иван, *Творба речи у савременом српском језику – други део: суфиксација и конверзија*, Београд 2003;

Љушић Радош, „Srpska sloboda”, *Архив за правне и друштвене науке* 2/1992, 353–368;

Матије Властара Синтагмат (приредио Стојан Новаковић), Београд 1907;

Мемоари проте Матије Ненадовића, Београд 1867;

Милановић Александар М., „Славенизми у десетерачким песмама Герасима Георгијевића (1838)”, *Српски језик* 26/2021, 43–55;

Милановић Бранислав, „О етимолошком и секундарном х и о једном глаголском дублету”, *Наш језик* 1–2 (1977), 6–20;

Мирковић Зоран С., *Карађорђево законик (кривично, породично и државно право устаничке Србије)*, Београд 2008;

Михајловић Велимир, *Грађа за речник страних речи у предвуковском периоду II*, Нови Сад 1974;

Младеновић Александар, „Белешке о графици и језику у ‘Житију Стефана Дечанског’ Григорија Цамблака”, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* 1/1981, 31–40;

Младеновић Александар, „Напомене о језику неких писама српских устаника из 1813. године”, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* 1/1995, 79–82;

Младеновић Александар, „Напомене о српском књижевном језику за време Првог српског устанка”, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* 1–2 (2004), 8–26;

Младеновић Александар, „О неким питањима и особинама славеносрпског типа књижевног језика”, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* 1/1978, 93–112;

Младеновић Александар, „О неким питањима примања и измене рускословенског језика код Срба”, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* 2/1982, 47–81;

Мршевић Радовић Драгана, „Веровања у демоне и српскохрватска фразеологија”, *Српска фантастика: натприродно и нестварно у српској књижевности* (ур. Предраг Палавестра), Београд 1989, 278–289;

Новаковић Стојан, *Уставно питање и закони Карађорђевог времена: студија о постању и развићу врховне и средишње власти у Србији 1805–1811*, Београд 1907;

Николић Светозар, *Старословенски језик*, Београд – Бања Лука 2005;

Папазоглу Димитрије, *Кривично право и правосуђе у Србији 1804–1813*, Београд 1954;

Петровић Миодраг, „М’стници у Крмчији Св. Саве”, *Историјски часопис* 29–30/1982–1983, 21–26;

Перовић Радослав, *Грађа за историју Првог српског устанка*, Београд 1954;

Перовић Радослав, *Први српски устанак – акта и писма на српском језику*, Београд 1978;

Перовић Радослав, *Прилози за историју Првог српског устанка*, Београд 1980;

Прота Матеја Ненадовић – акта и писма (приредио Велибор Берко Савић), Горњи Милановац 1984;

Ненадовић Прота Матеја, *Мемоари*, Београд 2005;

Протокол и регистар Шабачког магистрата од 1808. до 1812. године (приредио Радомир Ј. Поповић), Београд 2010;

„Протокол Шабачког магистрата од 1808. до 1812. године”, *Гласник Српског ученог друштва – II одељак: грађа за новију српску историју* 1/1868 (приредио Никола Крстић);

Рељић Митра, „Асоцијативни искази у контексту ‘сапребивања у телу или у истом духу’ и њихов комуникацијски потенцијал”, *Теолингвистичка проучавања словенских језика* (ур. Јасмина Грковић Мејџор и Ксенија Кончаревић), Београд 2013, 235–254;

Ристић Олга, „Лексичко-семантичка одлика творбе именица у неким српских и хрватских романтичарских песника”, *Јужнословесни филолог* 1–2 (1969);

Рјечник хрватскога или српскога језика IV, VI, XI, XII Zagreb 1887–1891, 1904–1910, 1935, 1952;

Савић Велибор Берко, *Карађорђе документи I–III*, Београд 1988;

Стојанчевић Владимир, „Урежденије” суда за Шабац и Шабачку нахију, од 12. јануара 1811. године”, *Зборник Историјског музеја Србије* 11–12/1975, 61–65.

Skok Petar, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* II, Zagreb 1972;

Словарь церковно-славянскаго и русскаго языка II, Санктпетербургъ 1847;

Соловјев Александар, *Законодавство Стефана Душана цара Срба и Грка*, Београд 1928;

Станковић Урош, „Термини облигационог права у држави Првог српског устанка”, *Зборник радова „Изазови правног система”*, Источно Сарајево 2021, 471–486;

Станковић Урош, „Термини стварног права у држави Првог српског устанка”, *Зборник радова Правног факултета у Приштини* (2020), 63–78;

Стојановић Бранко, „Имена особина (nomina essendi)”, *Годишњак за српски језик* 12/2012, 149–170;

Тарановски Теодор, *Историја српског права у немањихкој држави*, Београд 1996;

Tauber Walter, *Mundart und Schriftsprache in Bayern (1450–1800)*, Berlin – New York 1993;

Ђупић Драго, „Фонема х у преписци Вука и Мушицког”, *Манастир Шишатовац – зборник радова*, Београд 1989, 135–137;

Уредништво Нашег језика, „Неколико начелних питања”, *Наш језик* 1/1933, 101–110;

Von Beust Joachim Ersnt, *Fortsetzung der Kriegs-Anmerkungen IV*, Gotha 1747;

<https://lexicography.online/etymology/%D0%BA/%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%BD%D1%8C> (приступљено 13. 11. 2022);

<https://lexicography.online/etymology/%D1%83/%D1%83%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D1%8B%D0%B9> (приступљено 2. 11. 2022);

<https://lexicography.online/etymology/krylov/%D0%B7/%D0%B7%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%B9> (приступљено 11.11. 2022);

<https://starling.rinet.ru/cgi-bin/response.cgi?root=%2fusr%2flocal%2fshare%2fstarling%2fmorpho&morpho=1&basename=morpho\vasmer\vasmer&first=4261> (приступљено 13.11.2022);

Шаркић Срђан, *Средњовековно српско право*, Нови Сад 1996.

Шаркић Срђан, „Кривичноправне одредбе у законодавству Стефана Првовеначаног”, *Стефан Првовенчани и његово доба* (одговорни уредник Александар Растовић), Београд 2020, 379–388;

Škaljić Abdulah, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo 1966.

Uroš STANKOVIĆ, ph.D
Assistant with a doctorate
University of Novi Sad
Faculty of Law

TERMINOLOGY OF CRIMINAL LAW IN THE STATE OF THE FIRST SERBIAN UPRISING

Summary

The article sheds light on the terms belonging to terminology of general part of criminal law appearing in the texts originating from the state of the First Serbian Uprising (1804–1813). The author shall provide possible explanations of etymology and morphology of the used terms and, in case they were loanwords, he would offer their potential path to the Serbian language. The lexic of documents issued in the state of the Uprising contains words for elementary terms of general part of criminal law. Most of them denote crime, while the others, by the order of appearance, stand for sorts of sanctions (among which terminology for corporal punishment stands out by plentitude), criminal, sanction and reduction of punishment and its abolition. Folk language is predominant among the terminology. All the words belonging to other language varieties together make equal share with the expressions used by common people. Slavicisms used continuously since the Middle Ages and Slavonic-Serbian vocabulary prevail over the words which could have been adopted only via Russian-Slavonic.

Regarding presence of different variants of Serbian literal language of that time (folk language, Slavonic-Serbian, Russian-Slavonic), the latter two become more frequent as the level of the text raises. Whereas registries of acts are written prevailing in folk language, legal acts are lexical blend of approximately equal number of folk words and slavicisms, which have no competition in lectures for students of the Great School in Belgrade. Loanwords don't excel in numerosity. The largest number of them are germanisms, and it is worth to mention that some italianisms from the terminology may have found their place in Serbian through German. There is only one italianism whose path to the Serbian language was direct. Turcisms are, to a little surprise, very scarce.

Key words: First Serbian uprising, legal terminology, criminal law, general part of criminal law, national language, Slavisms, foreign women.